

УДК 599.6/7;502.74:502.4 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ЖИВЛЕННЯ ДИКОГО КАБАНА (*SUS SCROFA*) ЗАПЛАВНИХ ТА СТЕПОВИХ БІОГЕОЦЕНОЗІВ ПІВДЕННОГО СХОДУ УКРАЇНИ

Кравцов О. А., Домніч В. І., Вовченко В. Ю.

Особливості живлення дикого кабана заплавних та степових біогеоценозів південного сходу України. — Кравцов О. А., Домніч В. І., Вовченко В. Ю. — Проаналізовані особливості харчування диких кабанів в басейні р. Дніпро(пойма каховського водосховища) на територіях Запорізької, Донецької та Херсонської областей степових біогеоценозів південного-сходу України. Вивчені особливості харчування диких кабанів шляхом аналізу вмісту 30 шлунків, при цьому визначено основні 54 види кормів рослинного походження(насіння соняшника, кукурудзи, озимої пшениці, ячменя, гороху, гледичії, дубу, рогозу, водяного горіха-чилима, плоди глоду, дикої груші, аличі, яблуні, шовковиці, осоки, а також листя, стебла та коренева система інших трав'янистих рослин) та 11 видів кормів тваринного походження(личинки та імаго жорсткокрилих комах, дощові черві, двостулкові моллюски(беззубка), риби(окунь), птахи, ссавці(мишоподібні гризуни), що вживаються у різні періоди року, а також при спостереженні за 30 групами кабанів степових та заплавних біогеоценозів.

Ключові слова: харчування кабанів, види кормів, аналіз вмісту шлунків, топління.

Адреса: Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, вул. Жуковського 66, 69600, Україна, e-mail: dombrov@yandex.ru

Peculiarities of wild boars' feeding habits in steppe and riparian ecosystems in southeastern Ukraine. — Kravtsov O., Domnich V., Vovchenko V. — The peculiarities of wild boars' feeding habits in the watershed of the Dnieper (floodplain of Kakhovka Reservoir) on the territory of Zaporizhzhya, Donetsk and Kherson regions of steppe ecosystems south-east of Ukraine have been analyzed. Particular qualities of wild boars' feeding habits have been studied through the analysis of 30 stomach contents, thus highlighting the main 54 kinds of vegetable origin feed (sunflower seeds, corn, winter wheat, barley, peas, honey locust, oak, cattail, water chestnut, water chestnuts, hawthorn, wild pear, plum, apple, mulberry, sedges, as well as leaves, stalks and root system of other herbaceous plants) and 11 kinds of animal feeds (larvae and adults of coleoptera insects, earthworms, mussels (mussel), fish (perch), birds, mammals (rodents) that are used in different periods of the year, as well as monitoring the 30 groups of boars in steppe and riparian ecosystems.

Key words: Wild boars feeding habits, types of feed, the analysis of stomach contents, tracking.

Address: Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Zhukovsky str., 66, 69600, Ukraine, e-mail: dombrov@yandex.ru

Вступ

Як вказує П.Г. Козло (1975), дикий кабан заслуговує увагу не тільки як біологічний вид що має великі потенційні можливості. Він вказує що, як активний член біоценозу, кабан в значній мірі сприяє перетворенню природних екосистем, а при великій щільності здатен наносити шкоду лісовому та сільському господарству [6].

Як відмічає О.О. Данілікін (2002), кабан – всеїдний звір і це забезпечує виживання виду навіть в екстремальних умовах. Далі він вказує, що його корми можливо умовно розділити на дві групи: рослинні (підземні на наземні частини рослин, плоди та насіння) та тваринні. Кормова ніша кабана суттєво ширше, ніж у інших ратичних, що дозволяє йому достатньо ефективно конкурувати з ними. Водночас, видовий набір кормів не відрізняється великим різноманіттям. Кількісний та якісний состав кормів диких кабанів неоднаковий на протязі великого ареалу і суттєво змінюється по сезонам року [3].

Вперше детально вивчаються особливості харчування та впливу на навколишнє природне середовище популяції кабанів заплавних островів та в степових біогеоценозах півдня України.

Матеріал і методи досліджень

Матеріал по живленню диких кабанів збирався протягом 2004 – 2013 р.р., на островах заплави Каховського водосховища площею 4500 га держлісфонду Олександрівського лісництва Запорізького району Запорізької області. А також в степових районах півдня України було виконане тропління диких кабанів на місцях жировок (n=29 голів), лужок (n=25), а також тропління в Новомиkolaївському районі Запорізької області (n=22 голови), Донецькій (Червоноармійський район) та Херсонській областях (n=25 голів та n=18 голів відповідно). Також було проаналізовано вміст 30 шлунків від диких кабанів, вилучених для аналізу від добутих на полюванні тварин.

Шлунки кабанів (n=30) в умовах лабораторії біоресурсів Запорізького національного університету за методиками Cushwa C., Coady I., 1976; Ф.Б. Чернявського, В.І. Домніча, 1989 р. (з доповненням) промивався через 10 ґрунтових сит та розбирався по видам кормів у ситах за розмірами №№ 10, 3, 0,5. Залишки висушувались, зважувались (за допомогою електронних та торсійних вагів «Gadever snug II – 150», дискретністю 150x0,005 гр.). Потім визначалась частота зустрічей залишків рослинного та тваринного походження та відсотки від загальної маси вмісту кожного шлунку. Всього складено гербарій 54 залишків кормів рослинного та колекція 11 видів залишків тваринного походження, виділених під час аналізу вмісту шлунків.

На островах Каховського водосховища спостереження за поведінкою та харчуванням безпосередньо в місцях перебування диких кабанів нами велись в районі проток «Мірошник», «Бистрік», «Піскувата», «Жбур'євка», «Сердюки» з човна на відстані 20-50 метрів, а також з вежі на відстані 10-30 метрів. Всього спостерігалась в цих територіях активність 24 диких кабанів. Двічі обстежували дорослих тварин, які загинули в браконьєрських петлях в 2007 році. Також проводились спостереження за дикими кабанями (n=18) з вишок на островах в районі протоки «Жбур'євка» в місцях їх жирування восени та взимку в період 2005 – 2011 років та в степових екосистемах (n=5) Новомиkolaївського району Запорізької області.

Результати та обговорення

Дикий кабан є достатньо всеїдною твариною. Як відмічали І.О. Верещагін, О.А. Русаков, (1979) – ці тварини приділяють увагу кормам рослинного походження: підземна рослинність (коріння, клубні) складає 24,2 % та надземна 48,5 % від усіх кормів, в тому числі трав'яниста рослинність 39,6 %, деревинна рослинність 7,8 %, гриби 1,1 %. Ці автори вказують, що корми тваринного походження в раціоні кабанів складають 27,3 %, з них комахи 14 % та черви 12,2 %.[1]

Як вказує П.Г. Козло (1975), потреба кабана у кормі суттєво коливається в залежності від його доступності та поживності, сезону року та віку особин. Далі він вказує, що маса вмісту шлунків кабанів, яких досліджували, частіше всього складала від 2 до 4 кг. (від 0,1 до 7 кг.), але з урахуванням швидкого травлення доросла тварина, вірогідно, може вживати до 12 кг. їжі на добу.[6]

За нашими матеріалами по вмісту 11 шлунків кабанів добутих в степових біогеоценозах Запорізької, Херсонської та Донецької областей, в цих регіонах до раціону тварин входять до 97,7 % рослинних кормів (переважно сільськогосподарські культури), основні з них соняшник – 18,1 %, кукурудза – 24,5 %, шовковиця – 21,4 %, очерет – 8 % (табл.1).

В раціоні харчування диких кабанів плавневих біоценозів Каховського водосховища, за аналізом 19 шлунків, так як і у кабанів степових біоценозів Запорізької та Херсонської областей за дослідженнями 11 шлунків, переважну частину кормів на протязі року займають сільськогосподарські культури – близько 51 % (табл.1). Плоди та частини лісових культур у кабанів заплавної островів складають близько 10% харчового раціону, тоді як у кабанів степових районів 38 %. Водно-болотні рослини у диких кабанів, що мешкають у плавнях, займають в харчуванні близько 40 % раціону, в той час, як у звірів степових районів лише 10 %. Все це на нашу думку, обумовлено доступністю кормів, в яких мешкають популяції цих тварин. Корми тваринного походження у харчуванні диких кабанів складають невеличку частку – від 2 до 6 % від загальної маси кормів.

Дикі кабани заплавної біоценозів Каховського водосховища значну перевагу надають при харчуванні трав'янистим рослинам, частка яких складає 88,9 %, а доля деревних рештків всього 5,4 %, в той час як у звірів степових біоценозів ці види кормів споживаються практично однаково та складають 59% та 38,7 % відповідно. Тваринні корми займають в раціоні кабанів як степових так і заплавної біоценозів невеличку частку – від 0,4 % до 5,3 %.

Порівнюючи наш матеріал (табл. 1) по раціону харчування кабанів с заплавної островів р. Дніпро та дельти р. Волга, відмічаємо, що в раціоні диких кабанів з цього регіону Росії спостерігається 43 види рослин та 30 видів тварин, але в раціоні переважає чілім, рогоз, очерет, стрілиця, сусак зонтичний та риба. При цьому, при перемерзанні ґрунту, єдиним кормом для диких кабанів є молоді стебла очерету (Слудський, 1956) [10].

Як вказує Л.І Красовський, в кореневищах очеретів на протязі року зберігається до 6% вологи, 5% протеїну, 7% жиру, 25% клітковини, 48% безазотистих екстрактивних речовин, 9% золи.[7]

Відповідно до матеріалів А.М. Шадури (2005), корми тваринного походження у живленні кабана східного Полісся України представлені вісьмома видами комах, двома видами земноводних та двома видами ссавців і становлять 6,92 % середньорічного раціону живлення, де полівки займають 3,51 %, шкідники лісу – 2,35 %.

Далі він вказує, що підземні частини рослинних кормів становлять 10,82 % середньорічного раціону живлення, з яких корені дерев – 7,98 %, корені трав – 2,84 %. На надземну фітомасу рослин припадає 11,87 % середньорічного раціону, а на плоди та насіння дерев – 6,66 %, де жолуді дуба звичайного становлять 6,33 %, насіння граба звичайного та клена гостролистого – 0,21 %, плоди яблуні ранньої, груші звичайної та горобини звичайної – 0,12 %.[8]

Таблиця 1. Аналіз споживання кормів дикими кабанамі в плавневій частині Каховського водосховища та в степових біоценозах Запорізької, Херсонської, Донецької областей за період з 2004 по 2013 р.р.

Найменування кормів	Плавні		Степові біоценози	
	вага, г	%	вага, г	%
Рослинні рештки - Plantae (n=34)	3859,26	94,3	2067,967	97,7
Трав'янисті фрагменти кормів – Herbaceum (n=16)	3638,73	88,9	1248,893	59,0
Соняшник однорічний - <i>Heliánthus ánnuus</i> (лука сім'янок, сім'янки, листя, коріння, кора та серцевина стебел)	614,55	15,004	384,298	18,1
Кукурудза – <i>Zea mays</i> (зернівки, листя обгортки качану)	1469,3	35,9	519,583	24,5
Пшениця озима – <i>Tríticum</i> (листя, стебла, зернівки, колоскові луски зерна)	1,9	0,05	5,508	0,3
Ячмінь – <i>Hórdeum vulgare</i> (зернівки, стебла, центральна вісь колосу)	-	-	15,173	0,7
Горох – <i>Písium satívum</i> (насіння)	0,083	0,002	-	-
Пирій повзучий - <i>Elytrígia répens</i> (листя)	0,82	0,02	-	-
Рогіз – <i>Týpha sp.</i> (кореневище, коріння)	918,3	22,4	-	-
Водяний горіх – <i>Trápa náttans</i> (стебла, шкаралупа)	463,6	11,3	-	-
Очерет південний - <i>Phrágmítes austrális</i> (кора стебел, молоді паростки)	106,667	2,6	169,785	8,0
Зірочник середній - <i>Stellaria media</i> (листя, стебла)	1,357	0,03	-	-
Литуга - <i>Átriplex sp.</i> (листя, стебла)	2,171	0,1	-	-
Куколиця біла - <i>Melandrium album</i> (листя)	34,47	0,8	-	-
Осока - <i>Carex sp.</i> (листя, стебла, кореневище)	25,513	0,6	30,127	1,4
Гравілат міський - <i>Géum urbánum</i> (стебла, листя)	-	-	18,806	0,9
Анізанта покрівельна - <i>Anisantha tectorum</i> (колоски, стебла, листя)	-	-	105,582	5,0
Безщитник жіночий - <i>Athýrium fílix-fémína</i> (листя)	-	-	0,031	0,001
Деревні фрагменти кормів - Arboribus (n=18)	220,526	5,4	819,074	38,7
Глід – <i>Crataégus sp.</i> (кісточки та плодоніжки, листя)	4,2	0,1	21,779	1,0
Груша звичайна - <i>Pýrus commúnis</i> (насіння, фрагменти плодів, плодоніжки, листя)	6,596	0,17	-	-
Алича - <i>Prúnus cerasiféra</i> (листя, кісточки)	-	-	161,160	7,6
Яблуня – <i>Málus sp.</i> (яблуко: оплодень, насінева коробочка)	-	-	23,720	1,1
Бирючина звичайна - <i>Lígustrum vulgare</i> (листя)	0,004	0,0001	-	-
Верба козяча - <i>Salix caprea</i> (листя)	0,25	0,01	-	-
Верба тритичинкова - <i>Salix triandra</i> (листя, прилистки, бруньки, кора)	-	-	35,555	1,7
Верба ламка - <i>Sálix fragílis</i> (гілки, листя)	-	-	24,427	1,2
Верба біла - <i>Sálix álba</i> (листя)	-	-	10,042	0,5
Тополя чорна - <i>Populus nígra</i> (листя, коробочки)	-	-	8,957	0,4
В'яз граболистий - <i>Ulmus carpínifolia</i> (крилатки)	-	-	0,597	0,03
Клен ясенелистий - <i>Acer negundo</i> (листя)	-	-	2,443	0,1
Шовковиця чорна - <i>Morus nígra</i> (супліддя)	-	-	452,726	21,4
Аморфа кушова - <i>Amorpha frutícosa</i> (боби, листя)	3,598	0,1	6,243	0,3
Гледичія колюча - <i>Gledítsia triacanthos</i> (насіння, стулки бобів)	3,6	0,11	-	-
Дуб звичайний - <i>Quercus robur</i> (оболонки жолудів, листя, жилки, деревні волокна гілок, кора)	200,578	4,9	71,195	3,4
Маслинка срібляста - <i>Elaeagnus commutata</i> (листя)	-	-	0,230	0,01
Невизначені рослини - <i>Sp. plantae</i> (листя)	1,7	0,04	-	-
Тваринні рештки - Animalia (n=11)	233,47	5,7	47,457	2,2
Безхребетні – Invertebrata (n=6)	15,801	0,4	-	-
Невизначені жуки - <i>Coleoptera sp.</i> (личинки)	1,385	0,03	-	-
Жуки родини Чорнотілки – <i>Tenebrionidae</i> (імаго - Турун хлібний)	0,53	0,01	-	-
Жуки родини Пластинчатовусі - <i>Scarabaeidae</i> (личинки)	10,9	0,3	-	-
Жуки родини Стафілініди - <i>Staphylinidae</i> (імаго)	1,086	0,03	-	-
Жабурниця - <i>Anodonta cygnea</i> (уламки черепашок)	1,6	0,04	-	-
Дошові черви - <i>Lumbricina</i>	0,3	0,01	-	-
Хребетні Vertebrata (n=5)	217,669	5,3	47,457	2,2
Окунь - <i>Perca fluviatilis</i> (лука)	-	-	2,714	0,1
Горобець польовий - <i>Passer montanus</i> (пір'я, кістки)	-	-	38,813	1,8
Миша польова - <i>Apodemus agrarius</i> або <i>Microtus arvalis</i> (тіло)	41,2	1	-	-
Миша хатня - <i>Mus musculus</i> (тіло, шкіра)	176,422	4,4	5,930	0,3
Волосини кабана - <i>Sus scrofa</i>	0,047	0,001	-	-
Інші (випадкові) рештки (n=1)	-	-	2,083	0,1
Камінці граніту	-	-	2,083	0,1
Всього	4092,727	100	2117,507	100

Велике значення у живленні кабана Полісся відіграють сільськогосподарські корми 59,60 %, з яких кукурудза звичайна становить 45,57 % раціону. Аналіз вмісту шлунків показує, що у деяких мисливських господарствах ці корми є основними компонентами у живленні кабана протягом майже усього року.[8]. В той час доля сільгоспкультур у живленні кабанів в зонах наших досліджень складає: для заплавлених біоценозів 50,9%, для степових біоценозів 43,6 %, а доля кукурудзи - 35,9% та 24,5% відповідно. Всі ці данні вказують на можливу залежність харчування диких кабанів різноманітних біоценозів від сільськогосподарської діяльності людини.

Як вказує О.О. Федорова (1958), літні корми кабана лісостепових біоценозів півдня Росії найбільш різноманітні. До того ж вони (особливо трав'янисті) мають найбільшу сезонну поживність. Влітку в 1 кг абсолютно сухої речовини кормів наявність білків наступна: злаки - 57,1 г, осока - 72,7 г, різнотрав'я - 111,9 г, листя верби - 127,5 г, в той же час восени: злаки 40,2 г, осока - 60,4 гр, верба - 94,6 г, а взимку та навесні: злаки - 42,3 г, осока - 34,8 г.[9]

За нашими матеріалами як в заплавлених так і в степових біотопах площа копанок кабанів (n=15) в середньому дорівнює від 10 до 300 м², глибина яких від 10 до 25 см. В низинах, де в землі багато органічних залишків, тварини перекопують землю в основному в пошуках дощових черв'яків (*Lumbricus terrestris*) та інших безхребетних (Іванова, Овсюкова, 1976).

Як вказують Іванова Г.І. та Овсюкова Н.І. (1976), більшу частину кормів (підземні частини рослин, тваринні корми) кабан знаходить безпосередньо в ґрунті, а не на його поверхні. Підземні корми вживаються в 3,5 рази більше, ніж наземні [5].

Як в степу так і на заплавлених островах, в місцях свого існування, кабани здійснюють великий вплив на ґрунт. На різних островах плавневої частини Каховського водосховища в період наших досліджень у 2010-2013 років копанки кабанів займали площу від 10 до 30% від загальної площі островів. При цьому, в пошуках поживи вони риють не глибоко, але інколи переривають ділянки лісу по декілька гектарів, - при цьому роблять як окремі копанки, так і глибокі ями. Також вкажемо, що риються в лісовій підстилці та ґрунті кабани (n = 9 зустрічей, 30 голів у 2006, 2007, 2008 роках) втоптують в нього частину жолудів, плодів та насіння, чим вірогідно сприяють природному відновленню.

На заплавлених островах густий підлісок із заростей глоду, підросту верби та тополі, а з трав'янистих рослин - заростей ожини, приваблює тварин для жирування (табл. 1). Кабани харчуються дрібними безхребетними (личинками хруща, червоногими моллюсками), кореневищами очерету, молодими пагонами ожини, кропиви, болотного іриса, рідше ягодами калини, плодами шовковиці (n = 12 зустрічей 16 голів у 2006, 2007, 2008 роках).

На островах Каховського водосховища серед дубових насаджень 30-40 річного віку під час великих врожаїв жолудів у серпні - вересні 2006, 2007, 2008

років кабани невеликими стадами (n = 10 зустрічей, 8, 11, 9, 7, 9, 10, 8, 13, 11, 6 голів) знаходились на жируванні цілодобово, і що важливо, часто втрачали обережність. Тваринні корми (дрібні ссавці, птахи) із проаналізованого нами вмісту 19 шлунків кабанів практично відсутні в осінньо-зимовий період, але в третій декаді листопада 2006 року в шлунку тварини було виявлено 127 екземплярів мишоподібних гризунів виду польова миша (*Apodemus agrarius* L.). Це погоджується з даними О.О. Данилкіна (2002), що дикі кабани доволі часто розкопують колонії гризунів та з'їдають як самих тваринок та їх запаси зерна [3].

В харчовому раціоні кабанів заплави Каховського водосховища в великій кількості спостерігається риба - сріблястий карась (*Carassius gibelio*) (n=5), плітка (*Rutilus rutilus*) (n=8), яку звірі з легкістю добувають на мілководдях та в невеличких водоймах в весняний період в зв'язку з частими перепадами рівня води до 150 см. В цей період оголюється дно дрібних проток, а внутрішні водойми повністю міліють або пересихають, та в них залишається деяка риба або амфібії.

Вкажемо, що мали місце випадки, коли тварини живились окремими кормами, але залишки цих кормів не були виявлені під час аналізу вмісту шлунків. Вивчаючи види кормів диких кабанів у третій декаді червня - другій декаді липня 2010 - 2011 років звернули увагу на багато чисельні копанки цих звірів навколо старих трухлявих пнів та стовбурів впавших дерев чорної та білої тополі. Так, 12 червня 2011 року близько 7 години ранку біля берегової смуги на протоці «Бистрік» була помічена дика свиня з виводком, яка троцьїла зубами вітровальний стовбур напівгнилої тополі чорної (*Populus nigra*). Поросята у кількості 6 голів поруч вишукували корми у піску навколо, та в рештках деревини.

При детальному вивченні та спостереженні (n=15 випадків) встановили, що тварини добували корми в трухлявій деревині. Цілоком імовірно, що тварини обшукували та доставали личинок та лялечок комах - шкідників лісу з ряду *Coleoptera* родини короїдів - *Iridae*, та вусачів - *Cerambycidae*, плодів тіла грибів (визначення комах виконане к.б.н., доц. Горбанем В.В.).

Під час великого врожаю грибів в серпні 2005 року на островах Заплави Каховського водосховища помічено, що кабани вживали грузді (*Lactarius resimus*), які на наш смак мають гіркоту. Так, в період з 29 серпня по 16 вересня 2005 року нами зафіксовано 7 випадків поїдання дикими кабанами грибів під час жирування в сутінні години доби.

Під час визрівання плодів водяного горіха - чіліма (*Trapa natans* L.), на початку вересня, дикі кабани в плавнях Дніпра надають перевагу в харчуванні саме цим рослинам (табл. 1). Нами це було встановлено в період вересня - жовтня 2006 - 2010 років під час багато чисельних спостережень (n=33) за тваринами на озері «Горіхове» біля протоки «Мірошнік» заплавлених островів. В сутінний та нічний час, з 19 до 02 години, в період коливання рівня води в бік зменшення, тварини великими групами (n=7 зустрічей - 9, 12, 10, 9, 8,

11, 8 голів), виходили на мілководдя та харчувались саме цими рослинами та їх плодами (відповідно даних аналізу споживання кормів – 11,3 % від загальної маси, табл. 1)

За матеріалами Б.О. Кузнецова (1974), плоди водяного горіха – улюблена їжа диких кабанів. Плоди мають велику поживну властивість, так як в їх складі білків – 15%, жирів – 0,5 %, крахмалу – 52 %, цукру – 3 %.[6]

Також дикий кабан споживав зелену масу сальвінії плаваючої (*Salvinia atans L.*) на мілководді о. Горіхове в заплаві Каховського водосховища. При цьому, вірогідно, ця рослина вживалась кабанамі випадково під час харчування водяним горіхом.

Водяний горіх разом з сальвінією в цих районах (23, 24 квартали Олександрівського лісництва ДП «Запорізьке ЛМГ») створює суцільні зарості та покриває водяне дзеркало повністю. В середньому, на 1 м² водного дзеркала на мілководних ділянках внутрішніх водойм (озеро «Горіхове» біля протоки «Мірошник»), нами обліковано 100 рослин сальвінії та 15 рослин водяного горіху.

В плавневій частині Каховського водосховища, в осінньо-зимовий період, в раціоні кабанів найбільш часто зустрічаються: кореневище рогазу – 22,4 %, очерету – 2,6 %, насіння кукурудзи – 35,9 %, насіння соняшнику (соняшниковий шрот в період сезону підгодівлі) – 15 %, плоди та стебла водяного горіху – 11,3 %, мишоподібні гризуни – 5,4 % (табл. 1). Наявність в залишках вмісту шлунків великої долі насіння кукурудзи та соняшнику свідчить про те, що звірі (n=25) регулярно відвідують сільськогосподарські поля в районі Крутоярівського лісництва (біля сіл Нижня Хортиця, Розумівка, Канівське Запорізького району) на яких харчуються рослинами. В районі цих населених пунктів русло р. Дніпро більш вузьке, свині легко його долають за 20 хвилин.

Живлення кабанів плавневих островів змінюється сезонно та залежить від багатьох чинників: доступнос-

ті в різні пори року, калорійності, об'єму, впливу абіотичних, біотичних та антропогенних факторів.

Змінюється і харчування кабанів на острові Хортиця Запорізької області та роль звірів в екосистемах цього заповідника. Якщо 10 років тому на острові відмічалось від 15 до 20 голів кабанів, то зараз чисельність досягла близько 100 голів і популяція продовжує зростати. В біоценозах заповідника спостерігали випадкові порої дикого кабана де не де площею від 5 до 15 м², то зараз близько 70 % заплавлених територій острову переривається дикими кабанамі по декілька разів на рік.

Висновки

1. Живлення кабанів плавневих островів змінюється сезонно та залежить від багатьох чинників – доступності в різні пори року, калорійності, об'єму, впливу абіотичних, біотичних та антропогенних факторів.

2. В раціоні диких кабанів заплавлених та степових біоценозів на протязі року доля сільськогосподарських зернових культур (кукурудзи, соняшника, ячменю, пшениці) займає близько 50 %. Плоди та частини лісових культур (дуб, аморфа, гледичія, глід) у кабанів заплавлених островів складають близько 4% харчового раціону, так як у кабанів степових районів 30 %. Водно-болотні рослини (водяний горіх - чілім, рогіз, очерет південний, осока) у плавневих кабанів займають близько 40 % харчового раціону, а у кабанів степових районів лише близько 10 %. Корми тваринного походження у харчуванні диких кабанів складають невеличку частку – від 2 до 6 % від загальної маси кормів.

3. На протязі року кабани заплавлених екосистем систематично здійснюють кормові міграції з плавневих стацій перебування до материкової частини на поля з сільськогосподарськими культурами перетинаючи русло р. Дніпро.

1. *Верещагин Н.К., Русанов О. С.* Копытные северо-запада СССР: история, образ жизни и хозяйственное использование. – Л.: Наука, 1979. – 309 с.
2. *Гунчак Н.С.* Морфологические и экологические особенности кабана Украинских Карпат: Автореферат дис. канд. биол. Наук. - Минск, 1982. - с. 22.
3. *Данилкин А.А.* Свиньи (Suidae). Млекопитающие России и сопредельных территорий. - М.: ГЕОС, 2002. - с. 309.
4. *Домніч В.І., Кравцов О.А.* До екологічних особливостей кабана *Sus scrofa* заплави Каховського водосховища: вид. Запорізького національного університету «Питання біоіндикації та екології» -2010, вип. 15, №1, с.121
5. *Иванова Г.И., Овсякова Н.И.* Кабан. Охота на копытных.- М.: Издательство «Лесная промышленность», 1976. - с 103-161.
6. *Козло П.Г.* Дикий кабан. Минск: Урожай 1975, - с 223.
7. *Красовский Л.И.* Материалы по химическому составу тростниковых кормов ондатры.- «Сборник научно-технической информации ВНИИЖ». Киров, 1963, вып. 6/9, с. 63-66.

8. *Кузнецов Б.А.* Биотехнические мероприятия в охотничьем хозяйстве. Изд.2-е, «Лесная промышленность», 1974 г.,224.
9. *Слудский А.А.* Кабан. Издательство Академии Наук Казахской ССР, Алма-Ата, 1956 г. 220 с.
10. *Федорова О.А.* Химический состав кормовых растений, сена и сочных кормов.- в Кн.:Вопросы развития продуктивного животноводства Крайнего Севера. Тюмень,1958, с.219-263
11. *Чернявский Ф.Б., Домнич В. И.* Лось на северо-востоке Сибири – М.: Наука, 1989 – 128 с.
12. *Шадура А.М.* Лісівничі основи ведення мисливського господарства на кабана (*Sus scrofa*) та козулю (*Capreolus capreolus*) в лісах східного полісся України : Автореферат дис. канд. с/госп. наук, Київ, 2005
13. *Cushwa C., Coody I.* Food habits of moose *Alces alces* in Alaska: A. Preliminary study using rumen contents analysis // 1 big. – 1976. – № 90. – Р. 11 –

Отримано: 9 квітня 2014 р.

Прийнято до друку: 27 травня 2014 р.